

Я ~~знаю~~ знаю, як
про це писати

ЗМІСТ

<i>Ірена Карпа. Передмова. «Ба, розкажи мені це ще раз!..»</i>	9
<i>Ксеня Лук'яненко. Вишневе варення</i>	21
<i>Оксана Тунікова. Стіни мого дитинства</i>	32
<i>Ольга Сауленко. 24.02</i>	44
<i>Вікторія Герасимчук. Вибір</i>	50
<i>Ксенія Яценко. Свідки нової епохи</i>	69
<i>Анна Софіна. Надія</i>	84
<i>Поліна Воронова. Сашко</i>	100
<i>Олеся Філіпенко. Слон в українській кімнаті</i>	105
<i>Анна Гольдін. Тримай мене</i>	120
<i>Ніла Ревчук. Рішення</i>	131
<i>Надія Бадло. Відчуття дому</i>	142
<i>Дарина Зерній. Медика</i>	161
<i>Марина Лазовік. Червоні починають і виграють</i>	177
<i>Яра Мудра (Ярослава Матвеєнко). Метр(о) між нами</i>	186
<i>Анастасія Нарольська. Добрий пес</i>	210
<i>Ірина Шмигельська. Клавіша за клавішею</i>	216
<i>Дарія Солодовник. У кожного своя правда</i>	233
<i>Вікторія Степаненко. Щоб то був ти</i>	244
<i>Галина Чепурко. Подруги</i>	261

<i>Вікторія Климок. Вдома</i>	273
<i>Поліна Біляєва (Polina Biliaieva). FUCK THEM ALL</i>	287
<i>Каріна Армлос. Зайдеш до мене?</i>	304
<i>Ганна Підлісна. Домовина</i>	315
<i>Катерина Науменко. Сходи</i>	321
<i>Оксана Левчук. Зайнялося мереживо</i>	336
<i>Ольга Дмитренко. Вареники, війна, вендета</i>	344
<i>Катерина Компаненко. «Щоб не плакати, я сміялась»</i>	356
<i>Христина Живогляд. Простір в Капюшоні</i>	383
<i>Марія Карапата. Одягни чорну сукню з відкритою спиною</i>	401
<i>Анна Седих. Повернення</i>	419
<i>Наталка Ремез. Київський дзен</i>	431
<i>Наталія Крайнюк. Незапланована зустріч Миколи Івановича</i>	440
<i>Оксана Кравець. Темрява</i>	458
<i>Марина Лазовік. Море. Моє</i>	475
<i>My Story</i>	478
<i>Про кураторку курсу і збірки</i>	484

«БА, РОЗКАЖИ МЕНІ ЦЕ ЩЕ РАЗ!..»

Чи пам'ятаєте ви, як бабуся чи дід у дитинстві розповідали вам про війну? Як ви лежали під ковдрою, в теплі й добрі, за-тамувавши подих, слухали про жахіття, з яких вашим родичам вдалося вибратись живими, й подумки тішилися, що тепер усе позаду й таке більше ніколи не повториться? Наші батьки мали бути першими українськими щасливчиками, що не застали війни на шляху.

Може, вся ця збірка й почалася з легкої руки моєї бабці Ліди. З її історій про окупацію Київщини німецькими фашистами. Бабці було шість років, коли прийшла та війна. Мені було стільки ж, коли я її слухала й просила розказати ще. «Ба, а що ти їла тоді? А ким працювала твоя мама? А тобі було страшно?» І бабця розказує... Про прадіда і його брата, що, втікши з полону під Києвом, ховалися в погребі, поки в домі жили німці. Про бабу, що тихцем спускала їм їсти, переживаючи, щоб не дуже гигакали, граючи в карти. Про корову, яку

забрали машка-і-лізка – фашистські колаборантки, коли тікали слідом за німцями. Про Тоню, німецького водія, що спав у бабці під лавкою, бо дуже боявся партизанів, а коли загорівся сусідський будинок – першим кинувся його гасити. Про злого полковника, якого той Тоня возив, що спускав на дітей свою вівчарку, а ті, видержись на вишні, спокійно чекали, коли пес піде. Про радянських солдатів, що пообдирали з бабциної ялинки цукерки й печиво, яке вона берегла на Новий рік... Якби не ці історії, мій розподіл світу на чорне і біле, вивчений із радянських фільмів, був би куди міцнішим. «Мамо, скільки можна розказувати ті самі історії!» – інколи злиться моя мама тепер, коли бабця вже зовсім старенька. «Ба, розкажи мені це ще раз!» – прошу я тепер так само палко, як і купу років тому. «Яка увага до деталей, ба! Яка пам'ять! Згадай іще щось! Я студентам тебе в приклад поставлю, як грамотну сторітелерку...».

Нерозказані історії просто помирають. Пережитий досвід залишається в пам'яті й у тілі того, хто його пережив.

На початку повномасштабного вторгнення мене, як і більшість із нас, роздирали суперечливі емоції. Тривога, провинна, безсилля, страхи, злість тягнули мене навсібіч, як собаки на повідцях недосвідченого дресирувальника. Доводили до сказу. Аж поки я ледь не випадково сіла й записала те, що відчуваю, на папері. Дивним чином... мені стало спокійніше. Я спробувала ще і ще й виявила – воно працює! Додає зосередженості, структурує. Ба навіть дає подобу радості, бо не така я вже й нікчема!

Так улітку 2022-го, проконсультувавшись із психологічною Ларисою Волошиною, я випустила в люди пропозицію долучатися до онлайн-курсу «Терапевтичне письмо». Помогло мені – нехай допоможе й вам. Курс був призначений геть для всіх – не лише для людей з амбіціями поетів, романістів чи тих, хто мав хороші оцінки за шкільні твори. Бухгалтерки, науковиці, фізикині, керівниці компаній, мами в декреті, вчительки молодших класів, військові, лікарки – всі ці чудові жінки озброїлися ручками й папером і прийшли випускувати складні емоції. «Я взагалі не творча, я технарка!» – мій улюблений коментар. Як правило, тексти таких самокритичних авторок виходять найчіткішими, найбільш пробудованими й дотепними.

Втім, про оцінку текстів тоді не йшлося. Це були тексти-терапія. Щось, чим хотілось (або ні) ділитися. Листи колишнім, листи людям, які дратують, листи-звільнення від марудного почуття провини, яка, виявляється, може ховати за собою злість. Люди писали без огляду на редактуру. Писали, щоби просто полікувати свої розбиті війною серця. А вона взяла й пролізла, хоча її не особливо й кликали: Творчість. Як клей, що скріплює друзки наших душ і сердець. Як у японському мистецтві кінцугі – золотий, дуже цінний клей. У якийсь момент я глянула на тексти-семихвилинки (саме стільки часу я давала студентам для написання на занятті) й вигукнула: «Так у вас же цілком класні тексти!».

Втрачати їх – ці безцінні історії, засновані на реальних подіях, – і справді не хотілося. Так з'явилася ця зухвала ідея – видати збірку текстів не професійних письменниць,

а «звичайних героїнь у надзвичайних обставинах». Чотирнадцять лекцій із курсу «My Story», десятки годин кропіткої роботи, і ось – вона перед вами. «Я не знаю, як про це писати».

Ми з Жанною Капшук, редакторкою збірки, довго вагалися, за яким принципом групувати історії. За абеткою? За темами? За хронологією подій?..

«Але, коли йдеться про спогади та історії про пережите, хочеться зберегти між ними плавність переходів, як то буває у живій розмові, – каже Жанна. – Тому ми спробували передати потік настроїв і тем, які перетікають одна в одну. Десь доповнюючи, десь контрастуючи, десь фокусуючи подібні думки, а десь показуючи інший кут зору. Ця збірка – ніби розмова, що має свій рух: від думок про дім – через почуття розгубленості, запитань і невизначеності – через ухвалені рішення та пошук стійкості – через втрати і біль та важкі переживання – через пошук світла у темряві – через сміх крізь сльози або сміх завдяки гумору – до пошуків шляхів до себе та свого відновлення. Проте ці переливи не йдуть тут лише чітко-структуровано: подекуди вони виринають, чіпляються одне за одного, вичерпують себе й губляться, а тоді знову маячать на обрії – показуючи нам нову історію».

Назву приміряли ми і так і сяк. Варіантів було безліч. Від «Незламних», про яких волають із кожного чайника й від яких у всіх нас уже давно сіпається око, до «Ро-Зібраних» на знак трансформації людської душі у війні: розлетітися на друзки і знов зібратися до купи, «склеїтись» тим самим золотим клеєм творчості й досвіду. Про «Обпалені пелюстки», «Сирени»

і «ЙБН РСН» мовчу – з них ми насміялися від душі ще на етапі обговорень.

Власне, говорити, розповідати, радитися вголос зі своїми – це те, що тримає нас у найскладніші часи. Ці історії – якраз такі. Їх запросто можна переповідати біля вогню в нічному лісі, на кухні під теплою лампою, з чашкою какао у книгарні, чекаючи автобуса на холодній зупинці, сидячи в купе з незнайомим попутником, із яким у тебе раптом виявляється багато спільного. Створення збірки, яку ви тримаєте в руках, супроводжувалося розмовами постійно: написані історії зачитували вголос під час зустрічей, їх суворо й не дуже критикували, ділилися сумнівами, після них реготали й витирали сльози. Тож, відпускаючи ці тексти у світ, я не можу відкинути спокусу продовжити розмову. І питаю своїх авторок, як і чому. Чому взялися писати для «My Story» і що це дало кожній з них?..

Одна з авторок, Христина, каже, що її текст для неї – як вирвана сторінка зі щоденника. А ще їй не подобається назва збірки: «Бо хтось таки знає, як про це писати. Чи то пак – не писати не може. Бо забудеться. Забудеться те, як починає жити багатоквартирний будинок у зимових сутінках, щойно вимикають електроенергію. Як воно – ходити рідними вулицями в цілковитій темряві, впізнаючи знайомих ледь не за подихом. Як ховатися в капюшоні безрозмірного худі, щоби хоч у ньому зберегти власний простір. Як хапатися за спогади з *нормального життя*, що невблаганно розповзаються і змішуються з буднями, які хоч-не-хоч стають новою нормою... Може, років за сорок хтось знайде

і прочитає ці сторінки, – додає вона. – Щоб десь там, у майбутньому, уявити, яким був наш простір у 2022-2023-му... І як у часи війни енергії бракло: й тієї, що зовні, й тієї, що всередині. Але потім ми все ремонтували – і електростанції, і потроху себе».

Хтось писав свій текст від безнадії. Мріяли про книжку, про роман, а війна все поставила під сумнів із ярликом «то не на часі». Але тоді, під час курсу, про коротке оповідання подумалося «ну хай буде хоч щось». І от тепер, коли після записування тих історій минув якийсь час, то дивним чином, у хорошому навіть сенсі, «не на часі» відчуються вже деякі події, описані в цих оповіданнях. «Невже все це справді було з нами в київському метро в перші дні?.. – питає Ярослава. – Я рада, що таки почала писати тоді, не відкладаючи, не зважаючи на біль. Бо в результаті отримала терапію від того болю – і для себе, і для однодумців».

Марія погоджується щодо терапії. «Все, що переживали наші стосунки в ті дні вимушених прощань і переїздів... Перечитуєш це все – і наче воно з іншого життя, наче не зі мною. Тим більше хвалю себе зараз, що тоді зафіксувала це. Бо просто пережитий досвід із часом затирається. А записаний – житиме довше».

«У дні, коли звільнили Бучу та Ірпінь, – ділиться Настя, – я не могла позбутися відчуття страху. Сказала би “тваринного”, але це не метафора. Бо йшлося саме про страх тварини, покинутої господарями на розтерзання окупантам. Мені хотілося написати щось in memo, щось, що згадає їх. Бо їх ніхто не рахував. Вони часто поза кадром. Тож, пишучи історію

“Добрий пес”, я просто виписувала з себе цей біль. Інакше він залишився б зі мною назавжди».

Пам'ятаю, як питала Настю: чи не хоче вона додати наприкінці оповідання елемент справедливої помсти? Приміром, сцену, як тіла тих самих солдатів кілька місяців по тому доїдають бродячі пси десь на Східному фронті. Вона категорично сказала «ні». Бо провина за смерть покинутих тварин лежить і на господарях, що знехтували вірним другом, рятуючись самі. Це боляче читати. Це потрібно читати.

Померти можна двічі. Вперше – коли тебе вбили. Вдруге – коли про тебе забули. В цій збірці є історії, покликані розправитися з павутиною забуття, що підло наростає в кутах пам'яті, варто нам на хвилю відвернутися. Пам'ять про друзів дитинства, про родичів, сусідів, про старих і – найбільчше – про молодих людей, чие життя мало би тривати ще чимало років. Папір і літери – триб'ють таким життям. А ще письмо про дорогих людей забирає ступор провини за невимовлені слова, крок за кроком виводячи нас до світлого смутку і вдячності за те, ким вони були і що для нас зробили.

«Мене довго не відпускала смерть брата під Іловайськом, – каже Віка. – Всі ці дев'ять років я ніяк не могла почати писати про це книжку, і от нарешті... наважилася. Книжка виросте з мого оповідання», – додає вона. Кожному з нас потрібен поштовх, *щоби розповісти*.

«Деякі з нас писали цю історію за одну ніч. Деякі – уже на чемодані, вертаючись додому з вимушеної міграції, – розмірковує Дарія. – Але мені здається, своєю історією кожна з нас змогла хоч на трохи вхопити час за хвіст».

«Хотілося зафіксувати повторення історії, – продовжує інша Вікторія. – Коли ти в 21 столітті страждаєш від того самого, від чого страждали попередні покоління. Але попри все, не хочеш вірити, що повторюєш їхню долю, що мусиш вмістити життя в одну валізу і починати все з нуля. Поки пакуєш валізу, чітко усвідомлюєш, що в тебе є цінного і чого тебе позбавляють. Бо звичайні речі стають тим, що пов'язує тебе з твоїм минулим і нагадує, хто ти є».

Всі ми добре розуміємо, чого нас позбавила війна: звичного плину життя, мрій на недалеке майбутнє, нерідко – ілюзій щодо нашого кола спілкування, в найсумніших випадках – домівки, здоров'я, близьких. Але є ті речі, яких ні війна, ні росяни забрати не можуть. На майстеркласах із терапевтичного письма я прошу учасників написати просту вправу: «Що в мене є, чого в мене не відібрали». Вправа спрямована на віднайдження сенсів, за які варто продовжити боротися. Це можуть бути дуже різні речі: знання, вміння адаптуватися, критичне мислення, здатність жертвувати собою заради вагомих цілей, внутрішня сила, усмішка дитини чи непереможне почуття гумору. До речі, без гумору в цій збірці – ніяк.

«Розказана історія тебе звільняє, – каже Катя, авторка історій, повних чорного гумору. – Як каже моя психологиня, коли я довго чимось мучуся: “Віддайте це мені, я за вас це потримую”».

Сміх теж звільняє. Бо перемагає страх. Безліч мемів, створених українцями в цей найтемніший час – тому доказ. Коли з наших «Говорить “Москва”» з-під води чи «Два-три тижні максимум» від Мойсея, що веде євреїв із Єгипту, сміютьсяся

іноземці, це добрий знак: ми сміємося з однакових жартів, бо маємо спільного ворога. Гумор здатен сягати екзистенційних глибин за скороченою траєкторією. Одного дня в нас точно з'явиться свій «Швейк» чи «Містер Піткін» – імовірно, від автора чи авторки, які самі були на фронті. А поки є, наприклад, короткі смішні історії про чекання коханих із фронту – як у Марини Лазовік. Можна реготати до сліз над порівнянням досвідів поколінь однієї родини: ось твоя прабаба йде пішки десятки кілометрів, щоб побачити прадідів полк, а ось ти крутишся перед дзеркалом у нових червоних трусах, бо в чоловіка коротка ротація – і не біблію ж вам читати такими цінними вечорами...

Марина – вчителька в невеликому місті. Чоловік її – також учитель. «Він ненавидить військову форму, так само як не любив “армійку” в університеті. Коли приїздить на ротацію, тут же знімає її і вдягає свій звичайний одяг. Не дає мені похизуватися тим, що він військовий! – сміється авторка. – А взагалі я не знала, що ми так можемо. Що він з усім його пацифізмом може піти воювати. Що я можу лишитися вдома з дитиною. Колись, як стану бабою, я дістану цю книжку, гордо вручу її онукам і скажу: йдіть до діда, хай покаже вам свої медалі!»

Частина моїх авторок непокоїться: «Та вже вийшло стільки текстів, статей і книжок про цю війну!». – «Так, але чи можна сказати, що людство має забагато текстів, наприклад, про Другу світову?..» – знижує плечима інша. І справді. Про старі війни, крім текстів, написаних їхніми очевидцями, нові покоління пишуть нові тексти і знімають фільми. Так ми маємо

шедеври штибу «Врятувати рядового Раяна» Стівена Спілберга чи «Життя за життям» Кейт Аткінсон. Якщо книжками на кшталт нашої збірки автори майбутнього скористаються як архівом чи предметом натхнення – це вже велика користь. І ще одне: справжніх текстів не буває забагато.

«Я перечитуватиму ці тексти щоразу, коли думатиму, що справляюсь погано, – каже Оксана Кравець. – Щоразу, коли буде потреба нагадати собі, що жоден герой не буває героїчним на сто відсотків. Кожному буває боляче, кожен сумнівається, кожен втомлюється».

«Для всіх нас ця війна, надто її початок – чи не найстрашніший період життя, – підхоплює Ксеня. – Пам'ять працює так, що таке потім забувається. Але ми обрали бути свідками й занотували його. Ми – оті майбутні бабці, як каже Марина. Зберігачки й ретрансляторки пам'яті».

«Ми звикаємо до війни. Хай як страшно це звучить. А ще ми даємо раду з тим, що ще вчора нам здавалося непосильним. І йдемо далі», – ставить крапку Надя.

...Коли я в Україні і в мене випадає вільних пів дня, я роблю простий вибір: сідаю на потяг о п'ятій ранку зі Львова до Яремче. Побачити батьків, навідати 87-річну бабцю. Везу з собою квіти й еклери з модної київської кондитерської – бабця таких не куштувала, хоча її шулики з маком мені куди смачніші.

Мама розказує останні новини.

«Бабця чогось попросила купити їй ручку. Що вона там зібралась писати?» – не розуміє вона.

В бабці після інсульту віднялась одна рука, дуже змінилася моторика — а втім, вона й досі примудряється плести гачком шкарпетки й шапки моїм дітям, своїм правнукам. І раптом — прохання про ручки?..

«Я купила, — зітхає мама. — Дві».

Наприкінці цієї книжки я вирішила залишити кілька чистих сторінок. Вони — для вас. Можете написати там кілька ідей для вашого оповідання, нотатки про думки або події — як на сторінках щоденника, або й початок вашого роману. А тоді в одному з тих красивих блокнотів, які ви колись купили для чогось важливого і особливого, — пишiть ще. Скільки вам захочеться.

Бо хто, як не ви, є головним героєм вашого життя?

*Ірена Карпа,
письменниця, кураторка збірки
та курсів терапевтичного і креативного письма*